

A Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményei

A szerzőnek a mű egységét védő személyhez fűződő joga Bartók Béla: A csodálatos mandarin című zeneművéből készült táncfilm esetében

Ügyszám: SZJSZT 30/2003

Az eljáró tanács előzetes megjegyzése a bíróság, a felperes és az alperes által feltett kérdésekhez:

Az eljáró tanács álláspontja szerint csak konkrét ügy konkrét tényállása alapján lehetséges azt megítélni, hogy hol húzódik a határ egy szerzői műnek az adott kor művészeti, erkölcsi értékrendjének megfelelő és/vagy műfaji sajátosságok miatt indokolható, a mű egységét tiszteletben tartó értelmezése, illetve jogsértő megváltoztatása között.

Ennek megfelelően az eljáró tanács a mű egységét védő személyhez fűződő jogok kérdésében általános, az eset összes körülményétől függetlenül alkalmazható követelményrendszert nem kívánt felállítani. Válaszait a konkrét ügy konkrét tényállása, a perbeli táncfilm megtekintése alapján alakította ki, megállapításai is e táncfilmre vonatkoznak.

A bíróság által feltett kérdések:

1. Nyilatkozzon a Szakértő Testület arról, hogy az alperes által csatolt videó kazettán szereplő felvétel azonos-e a felperes által csatolt kópián másodikként szereplő, a felperesi álláspont szerint ma is vetített filmmel.
2. Állapítsa meg a Testület, hogy az alperesi film eltorzította-e, megcsonkította-e, más módon megváltoztatta-e, megcsorbította-e Bartók Béla: A csodálatos mandarin című, szerzői jogi védelem alatt álló zeneművét. Ha igen, a szakvéleményben konkrétan jelölje meg, hogy az alperesi film mely része, jelenete, képe, kép és/vagy zenei hatása, esetleg összhatása mely törvényi tényállást (torzítás, csonkítás, változtatás, csorbítás) valósította meg.

Az eljáró tanács válasza:

Ad 1. Az eljáró tanács a két felvételt videó-vágón párhuzamosan vetítve vizsgálta meg. Az egyik változatot – amelyen a bevezető képeken Bartók komponál és nincs eleje és vége főcím – munkakópiának kell tekinteni. A munkakópia nem tekinthető befejezett műnek, az lényegében egy készülő filmalkotás még befejezettnek nem nyilvánított tervezete. A munkakópia és a vetítésre került végleges, befejezett változat között az alábbi főbb különbségek találhatók.

- A munkakópián látható bevezető képsorok (Bartók komponál) a végleges változathoz hiányoznak. Ezáltal a munkakópia bevezető képsora 1'53", a befejezett változatban 1'20" időtartamú. A bevezető képsoraiban 30 másodperccel rövidebb végleges változatnak a Duna-parti jelenetsora is rövidebb lett.

- A munkakópián nem szerepel, de a végleges változatban 19'55" másodpercnél a filmalkotók beiktattak egy új jelenetet, amelyben a Lány a ketrebe megy.
- A film végén a különböző vágások, gépállások miatt a maszk motívum a munkakópiában erősebb.
- A végleges változatban vannak bizonyos vágási finomítások, de ezeknek nincs jelentőségük az ügy megítélése szempontjából, hiszen a zene kötötte a filmalkotókat és nem tett lehetővé komolyabb, érzékelhetőbb változtatásokat a filmben.

Ad 2. Az alperesi film nem torzította el, és nem is csonkította vagy csorbította meg Bartók Béla: A csodálatos mandarin című, szerzői jogi védelem alatt álló zeneművét. Az alkotók az eredeti mű lényegét nem érintő, sérelmét nem eredményező kisebb módosításokat végeztek. Ezek elsősorban a filmszerűség és az erőteljes drámai kifejezés érdekében történtek.

A perbeli film megtartja a táncmű eredeti cselekménysorát, nem cserél föl jeleneteket, megtartja a darab szereplőinek eredeti tulajdonságait, karakterét, megőrzi továbbá a közöttük kialakuló viszonyok, konfliktusok, illetve azok megoldásának lényegét. Nem tekinthető torzításnak vagy a szerző becsületére, hírnevére sérelmes megváltoztatásnak egy-egy sajátos rendezői ötlet sem (pl. a diák, mint pizza-futár vagy a három csavargónak a Mandarint kínzó eszköztára). Nem tekinthető csorbításnak a helyszín megváltoztatása, vagy a korunkban már létező eszközök használata, mint az ipari videó térfigyelő vagy videó kamera, stb.

Nem mond ellent Bartók zenéjének, nem torzít, nem csorbít a táncmű zárójelenete sem, amikor a Lány a kitarulkozó fény, a szabadság felé távozik. Ilyen utasítás ugyan nincs sem az eredeti szöveggönyvben, sem Bartók partitúrájában, értelmetlen azonban a partitúrába beírt szerzői utasítások katalógusszerű számonkérése a filmalkotókon. A táncmű színpaditól eltérő műfajban történő filmes megvalósítása az eltérést eleve szükségessé teszi. Ismeretes ugyanennek a műnek bábszínpadi adaptációja is, amely szükségképpen magán hordozza a sajátos műfaji megvalósítás jegyeit. Ilyen megfontolásból számos korábbi Csodálatos mandarin táncmű jogvita tárgya lehetett volna (Maurice Béjart, Eck Imre vagy Miloss Aurél koreográfiai, stb.).

A záró képsor egyébként a nyitó jelenetre rímel, hiszen ott a Lányt a három csavargó elrabolja. Az elhaló (*calando*) vég nem csak a Mandarin halálának zenéje, hanem a bizonytalan jövőbe haladó Lányé is. Álláspontunk szerint ennyi szabadság megilleti a filmalkotókat.

A remekművek joga a folyamatos újjászületés, de az újratemtés jogával sem a színpadi, sem más műfajban alkotóknak visszaélni nem lehet. A perbeli Bartók-Lengyel művet 80 éves története során mindig is az adott kor művészeti, erkölcsi értékrendjének megfelelően gondolták, értelmezték újra a különböző előadóművészi és alkotóművészi területeken. Az alperesi filmalkotás nem él vissza az újratemtés jogával.

A bírói kérdésre adott válaszunkat összefoglalva tehát megállapítjuk, hogy az alperesi film alkotói az eredeti művet nem torzították el, lényegi vonásait nem változtatták meg, legfeljebb a filmes műfaj keretein belül különböző eszközökkel módosították azt. Az eljáró tanács álláspontja szerint ezzel Bartók Béla becsülete vagy hírneve nem sérült.

A felperes által feltett kérdések:

1. Az elkészült film az Sztj. 13. §-ába ütköző módon valósult-e meg, különös tekintettel azokra az alapvető tartalmi változtatásokra, amelyeket a felperes kifogásolt.
2. Van-e tartalmi összefüggés Bartók Béla zenéje és Lengyel Menyhért szöveggönyve között?
3. A filmen látható történet egyes kulcselemeinek vonatkozásában megváltoztathatják-e a zene eszmei mondanivalóját (jelentését, üzenetét) azok a változások, amelyeket az alperes az eredeti librettón belül végrehajtott (az eredeti librettóból elhagyott, és időrendileg ugyanazon a helyen mást vagy másképp hozzátett)? (Gondolunk itt például a filmben többször és többekkel előforduló szeretkezési jelenetekre, amely az eredeti műben csak egyszer jelenik meg, akkor is csak a Mandarinnal.)
4. Az eredeti librettó és a zene összefüggésében jelent-e a zene vonatkozásában tartalmi változást a librettóba alapvetően új jelenetek beiktatása (különösen a film első jelenetei – Lány elrablása –, illetőleg a záró jelenetek – Lány kilép a fénybe, stb.) és ezekhez Bartók zenéjének hozzárendelése?
5. A végrehajtott változtatások jelentik-e a mű eredeti mondanivalójának megváltoztatását (különös tekintettel az utolsó jelenetek beiktatására)?
6. Az elkészült film mennyire vette figyelembe Bartók színpadi utasításait?
7. Az elkészült film – mind a zene és az eredeti librettó összefüggései, mind a librettó tekintetében – az eredeti történet megfilmesítésének minősül-e, vagy eléri (az eltérő műfaji sajátosságokon túl) az átdolgozás szintjét?
8. Összességében a végrehajtott változtatások levezethetők-e Bartók zenéjéből, illetőleg az eredeti librettóhoz rendelt zenei tartalom sérelme nélkül a változtatásokhoz Bartók zenéje hozzá rendelhető-e?

Az eljáró tanács válasza:

Ad 1. Az elkészült film nem az Sztj. 13. §-ába ütköző módon valósult meg.

Az eljáró tanács – amint a bíróság második kérdésére adott részletes válaszában is megállapította – az alperesi táncfilmben fellelhető, az eredeti *sujet*-hez és a zeneszerzői partitúrába beírt rendezői utasításokhoz képest észlelhető változtatásokat nem tekinti alapvető tartalmi változtatásoknak. Az eljáró tanács ezt az álláspontját annak ismeretében alakította ki, hogy a film eleje és vége eltér az eddigi megvalósításoktól, illetve, hogy a partitúra szerinti üldözéses jelenet helyett a táncfilmben a Mandarin és a Lány szeretkezési jelenete látható. Az eljáró tanács nem tekinti a táncfilm Duna-parti bevezető képsorait sem az eredeti mű olyan megváltoztatásának, amely a zeneszerző becsületére vagy hírnevére sérelmes volna, hiszen Bartók bevezető zenéje a nagyváros durva zaját érzékelteti, amely független bármilyen konkrét helyszíntől és eseménytől. Az eljáró tanács a táncfilm befejezésével kapcsolatos álláspontját a bíróság második kérdésére adott válaszában kifejtette.

Ad 2. Természetesen van.

Ad 3. Az eljáró tanács először is rögzíteni kívánja, hogy a zenének kifejező eszközei, hangulati hatásai vannak, és nem eszmei mondanivalója. A Szerzői Jogi Szakértő Testületnek egyébként sem lehet feladata eszmei mondanivalók vizsgálata, amely ideológiai kérdések boncolgatásához vezethetne. A felperesi kérdés a zene „jelentése”, „üzenete” tekintetében is értelmezhetetlen. Amennyiben ez a zene kifejező eszközeire, hangulati hatásaira utal, akkor az eljáró tanácsnak az az álláspontja, hogy azok a táncfilmben érintetlenek maradtak. Például – amint a fentiekben is kifejtésre került – a Mandarin halála és a Lány kilépése a rabságból a fénybe (a szabadság jelképe) nem mond ellent Bartók elhaló zenéjének, amely egyfajta megtisztulást, megnyugvást érzékeltet.

Az eredeti librettóhoz képest többszöri és többekkel előforduló szeretkezési jelenetek kapcsán az eljáró tanácsnak az az álláspontja, hogy a Mandarin és a Lány első szeretkezési jelenete – amely Lengyel Menyhért librettója és Bartók Béla rendezői utasítása szerint az ún. üldözési jelenet – nem mond ellent Bartók zenéjének. Bartók izgatott, zaklatott üldözési zenéje a felfokozott vágy kifejezése. Itt azonban a szeretkezés nem jut el a beteljesülésig. Ezzel híven követi Bartók szándékait.

Ad 4. A film elején és végén – Lengyel Menyhért librettójához képest – látható kiegészítések nem jelentenek a zene vonatkozásában tartalmi változtatást.

Ad 5. A mű filmes megvalósítása alapvetően nem eredményezte a cselekménysor, a szereplők jelleme, a szereplők egymáshoz való viszonya, a konfliktusok és azok megoldásának lényeges megváltoztatását. Az eredeti mondanivalót nem lehet oly mértékben leszűkíteni, ahogy felperes kívánja. A mű témája, helyszíne, cselekménye, jellemei, konfliktusai eleve feltételezik azok közönséghez közvetítésének, értelmezésének koronként változó módját. A perbeli mű arra predesztinált, hogy ne statikusan, hanem minden korban változóan kerüljön színpadi, filmes vagy egyéb megvalósításra, felhasználásra. A perbeli film alkotói által végrehajtott változtatások az eredeti mű egészének mondanivalóját nem változtatták meg, azt tiszteletben tartották

Ad 6. A kérdés azért nem helytálló, mert nincs tekintettel arra, hogy a film művészi eszközeit tekintve is a színpadtól alapvetően eltérő műfaj. A mű képi megfogalmazásai, a közeli képek, stb. eleve kiváltják azokat a partitúrában meglévő rendezői utasításokat, amelyek egy filmes átdolgozás esetében nem is alkalmazhatók. Mindazonáltal a filmalkotók Bartók színpadi utasításainak főbb, lényeges vonásait figyelembe vették, de nem szolgai módon. Ettől azonban nem sérült a mű egésze.

Ad 7. A zenében változtatás nem történt, hiszen az eredeti mű felvétele szól a filmben. A librettót érintő változtatások a filmes megvalósítás eredményei, amelyek – az eltérő műfaji sajátosságokon túl – a zene és az eredeti librettó összefüggései tekintetében sem érik el az eredeti Bartók zenemű átdolgozásának szintjét.

Ad 8. A bíróság 2., illetve a felperes 3. és 4. kérdéseire adott válaszok erre a kérdésre is megadják a választ: a végrehajtott változtatások levezethetők Bartók zenéjéből, illetőleg a változtatásokhoz Bartók zenéje az eredeti librettóhoz rendelt zenei tartalom sérelme nélkül hozzárendelhető.

Az alperes által feltett kérdések:

1. Van-e, ha van, hol és miként létezik – Lengyel Menyhértnek és Bartók Bélának egy olyan közös táncműve, amelyhez, mint „eredetihez” az egyes konkrét koreográfiák hitelessége hozzámérhető? Mind a librettó, melynek alcíme pantomime grotesque, mind az arra komponált zenemű kifejezetten színpadi előadás céljára készült. Ebből következően a librettó és a zenemű színpadi megjelenítéséhez elengedhetetlenül szükséges egy koreográfus a maga alkotó tevékenységével. Nem arról van-e szó, hogy minden koreográfia, minden táncelőadás és minden táncfilm szükségképpen „eredeti”?
2. Jelölje meg a Szerzői Jogi Szakértő Testület, hogy mi a zene – felperes által hivatkozott – „eszmei mondanivalója (jelentése, üzenete)”, továbbá mi a mű „eredeti mondanivalója”?
3. Egyetért-e a Szerzői Jogi Szakértő Testület abban, hogy egy eleve táncszínpadra írott zenemű esetében annak koreográfiai – illetve táncfilm – megvalósítása nem csupán az eredeti mű másodlagos felhasználója, hanem egyben új, eredeti mű társalkotója lesz?
4. Lát-e a Szerzői Jogi Szakértő Testület az „eredeti” mű mibenléte és sérthetlensége tekintetében különbséget a tárgyalkotó, illetve képzőművészetek és az ún. előadó vagy interpretáló művészetek (zene, színház, tánc, stb.) között? Van-e különbség egy szobor-tárgy önkényes átfestése és egy amúgy érintetlenül elhangzó, nyolcvan évvel korábban készült zenemű mai színpadra állítása között az „eredeti” megsértése tekintetében?
5. Elképzelhetőnek tartja-e a Szerzői Jogi Szakértő Testület, hogy egy zeneszerző úgy írjon színpadi zenét, hogy nem számol majdani, ismeretlen társalkotói szellemi és művészi önállóságával, azzal, hogy műve egy másik művészi médiumban új – számára sem ismert – dimenziókkal, jelentésekkel gazdagodhat? Elképzelhető-e, hogy a színpadi zenét alkotó zeneszerző ne tekintené autonóm alkotótársnak darabja színpadra állítóit, és arra tartson igényt, hogy egy másik művészi médium legbelsőbb formakéréseiben – bevallottan laikusként – maga akarja kimondani a döntő szót? (Ad absurdum: vajon Bartók Bélának el kellett volna fogadnia Lengyel Menyhért diktátumát zenei kérdésekben pusztán azért, mert a prózai librettó korábban született? S ha igen, vajon hogyan engedhette meg magának azt a „merészséget”, hogy a partitúra prózabetétjeiben saját igényei szerint átfogalmazza az „eredeti” szavait?)
6. Elviekben jogsértőnek minősíthető-e egy műalkotás (esetünkben M. M. és B. I. táncfilmje) egyes (pl. dramaturgiai, szimbolikus, stb.) elemeinek önmagában való megjelenítése alapján? Eldönthető-e egy a mű egész tartalmát érintő kérdés mind az ún. „eredeti”, mind a felhasználás útján létrehozott mű beható, szakszerű értelmezése, komplett jelentés-összefüggéseinek a maga teljes bonyolultságában való tekintetbe vétele nélkül, illetve szakszerű értelmezési viták lefolytatása nélkül?

7. Amennyiben a fentieknek megfelelő módon kerül sor a mű értelmezésére – mind az „eredeti” mű, mind a táncfilm vonatkozásában – úgy a Szerzői Jogi Szakértő Testület helytállónak ítéli-e meg felperes vélekedését, mely szerint a film utolsó jelenete (lány kilép a fénybe) a zene vonatkozásában tartalmi változást jelent? Megalapozott lehet-e ez a vélemény olyan előzmények után, hogy a mű egészének értelmezése alapján a zenetörténészek a filmbeli megvalósításhoz hasonlóan értelmezték a librettó végkifejletét (ld. a 2001. május 30-án kelt alperesi érdemi ellenkérelem 4. oldalát.)?
8. Összességében: a perbeli táncfilm Bartók Béla és/vagy Lengyel Menyhért becsületére vagy hírnevére sérelmes-e?

Az eljáró tanács válasza:

Ad 1. A kérdésben rejlő állítás igaz. Bartók Béla Lengyel Menyhért korábban megírt librettójára komponálta a zenét. Bartók és Lengyel műve színpadra szánt összekapcsolt közös mű. Ahhoz azonban, hogy a mű – a zene és a librettó – a színpadon megjeleníthető, előadható legyen, mint táncmű, nélkülözhetetlen egy koreográfus, aki a zeneszerző és a librettista szerzőtársává válik. A kérdéses színpadi mű esetében nem beszélhetünk tehát eredeti táncműről, csak Bartók és Lengyel eredeti *színpadra szánt* művéről. Következésképpen Bartók és Lengyel művére alkotott minden koreográfia szükségképpen egy eredeti táncmű.

Ad 2. Az eljáró tanács a kérdést illető álláspontját a felperes 3. sorszám alatt feltett kérdésére válaszolva kifejtette. Amint a válaszból kiderül, az eljáró tanács szándékosan tartózkodott attól, hogy meghatározza egy mű eszmei mondanivalóját. Az eljáró tanácsnak jelen esetben nem lehet feladata, hogy esztétikai elemzés kifejtésébe kezdjen. Egyebek között erre azért sem vállalkozhat, mert mint minden szerzői mű, úgy a perbeli mű is mindenki számára mást jelent, más esztétikai értékek hordozója. Ettől érdekes és izgalmas a művészet.

Ad 3. Az Sztj. 64. § (2) bekezdése szerint a filmalkotás szerzői a film céljára készült irodalmi és zeneművek szerzői (esetünkben Lengyel Menyhért és Bartók Béla), a film rendezője (M. M.) – és mindazok, akik a film *egészének* kialakításához *alkotó módon* járultak hozzá. Ez utóbbi körbe tartozik nem vitásan a perbeli táncmű koreográfusa, B. I. Tehát a perbeli film szerzői: Lengyel Menyhért, Bartók Béla, M. M. és B. I.

Ad 4. Az eljáró tanács véleménye szerint elvben lehet különbség, hiszen az előadóművészet szükségképpen a felhasznált mű értelmezésével jár. Természetesen az értelmezési lehetőségek nem korlátlanok, senki sem gyakorolhat úgy jogokat, hogy más jogait sértse: az előadóművész szabadságának a mű integritásához fűződő szerzői érdek szab határt.

Ad 5. A Szakértő Testület feladata, hogy konkrét művészi, alkotói szakterületeken, konkrét kérdésekre adjon szakértői válaszokat. A Szakértő Testületnek nem feladata a szerzők belső motivációját kutatni és elemezni. Ez inkább a szakirodalom és a kritika feladata lehet.

Ad 6. A szerző személyhez fűződő jogai a mű egészére vonatkoznak. A részleteknek akkor van jelentősége, ha a mű egészére kihatnak. Ilyen hatás a perbeli filmalkotás esetében nem volt megállapítható.

A személyhez fűződő jog sérelmének megállapításához elvben szükség lehet értelmezésre, de az alperes által említett elemzés nem abszolút követelmény.

Ad 7. Az eljáró tanács rögzíteni kívánja, hogy Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményének kialakítása során nincs kötve a zenetörténészek műelemzésének eredményéhez. Mindazonáltal a fentiekben már kifejtett indokok alapján nem tartja a táncfilm befejező jelenetét Bartók Béla zenéjére nézve sérelmesnek.

Ad 8. A fentiekben kifejtett indokok alapján a perbeli táncfilm Bartók Béla becsületére vagy hírnevére nem sérelmes.

Budapest, 2003. november 24. és december 8.

Dr. Tomori Pál
a tanács elnöke

Dr. Szilágyi István
a tanács előadó tagja

Kézdi-Kovács Zsolt
a tanács szavazó tagja

Lendvay Kamilló
a tanács szavazó tagja

Victor Máté
a tanács szavazó tagja